

BİBLİYOGRAFİK DENETİMDE ULUSLARARASI STANDARTLAR

Dr. Mustafa AKBULUT (*)

Ö Z E T

Yayınların denetim altına alınması konusunda yapılan çalışmalar teknolojinin gelişmesiyle birlikte büyük aşamalar göstermiştir. Bu alanda IFLA ve UNESCO işbirliği ile gerçekleştirilen üç önemli uluslararası standart; ISBD'ler ISBN ve ISSN'dir.

Bu yazıda, standartların 1950 denberi görülen gelişmeleri, ISBD lerin türleri, ISBN nin yapısı, kullanmış şekilleri ve yararları açıklanmaktadır.

Evrensel Bibliyografik Denetim :

Çağımızın artan bilgi üretimini denetim altında tutmak ve dünya çapında yararlanmaya sunmak 1950 lerde düşünülmüş, 1961 den sonra da bu alanda büyük aşamalar kaydedilmiştir. 1960 başlarında Evrensel Bibliyografik Denetim (Universal Bibliographic Control) fikri ortaya atılmış ve geçen yirmi yıllık sürede birçok proje gerçekleştirilmiştir.

Evrensel Bibliyografik Denetim'in başlatılmasını ve başarıya ulaşmasını IFLA (Uluslararası Kütüphanecilik Dernekleri Federasyonu) ve UNESCO birlikte sağlamışlardır (*).

1961 yılında Paris'te toplanan Uluslararası Kataloglama İlkeleri Konferansı'nda açış konuşmasını yapan Sir Frank Francis geliştirilmiş bir bibliyografik denetime duyulan ihtiyacı dile getirmiştir (*). Bu toplantıda, kataloglamada uluslararası bir birliğe gidilmesi kararlaştırılmıştır. Diğer gelişmeler ise şunlardır: Kongre Kütüphanesi'nin 1966 yılında başlattığı Ortaklaşa Kataloglama Programı'nın (Shared Cataloging Program) başarısı ve MARC'

(*) Dr. Mustafa AKBULUT, DTC Fakültesi Kütüphanecilik Bölümü Öğretim Üyesi.

ın (Makine İle Okunabilir Kataloqlama) yapısını oluşturan İçerik Belirleyici (Format Recognition) projesinin istenilen düzeyde ilerleme göstermesi Paris Konferansı'nda alınan kararların gerçekleştirilmesine hız kazandırmıştır. Bunun üzerine Ağustos 1969'da Kopenhag'da bir Kataloqlama Uzmanları Toplantısı yapılmış ve burada, uluslararası bilgi alış verişinin sağlanabilmesi için her yayının, yayının yapıldığı ülkenin bir merkez kuruluşu tarafından standart bibliyografik künyesinin belirlenerek dağıtımının yapılması önerilmiştir.

Ulusal bibliyografik denetimin ilk şartı ise bibliyografik künyelerin şekil ve içerik yönünden standartlaştırılması idi. Önce monograflarla işe başlanarak, çalışma ISBD-International Standard Bibliographic Description for Monographical Publications (Monograf Yayınlar İçin Uluslararası Standart Bibliyografik Niteleme) adıyla 1971'de yayınlanmış 1974'te gözden geçirilmiş şekli tamamlanmıştır⁽³⁾. IFLA yönetim kurulu, 1973 Kasım ayında Brüksel'de yaptığı toplantıda UBC proje ve programlarını yürütmek amacıyla bir uluslararası merkez kurma kararı almıştır. Bu merkez Londra'dadır. Ayrıca, IFLA'nın çeşitli komiteleri UBC çalışmalarını sürdürmektedir. Başlıca komiteler şunlardır: Bibliyografya, Kataloqlama, Mekanizasyon; Süreli Yayınlar, İstatistik ve Standartlar, Milli ve Üniversite Kütüphaneleri Bölümü de konu ile yakından ilgilidir.

Bugünkü UBC çalışmalarının amacı yeni çıkan yayınların bibliyografik künyelerinin sağlıklı tutulması ve değişik uygulamaların standartlaştırılmasıdır. Bunun için bir dizi ISBD ler hazırlanmıştır. Geçmişte çıkan yayınların durumu daha sonra ele alınacaktır. Program dışı bırakılan diğer bir konu da süreli yayınların denetimidir. Çünkü bu görevi UNISIST adı altında UNESCO üstlenmiştir. Bununla beraber her iki konu genelde UBC'nin ilgi alanı içindedir.

Evrensel bibliyografik denetimin gerçekleştirilmesinde kullanılabilecek standart sayısı birkaçın üzerindedir⁽⁴⁾. Fakat başlıcaları, ISBD ler ISBN, ISSN ve kataloqlama kurallarıdır.

ISBD lerin hazırlanmasındaki amaç, bibliyografik künyelerin uluslararası bir düzeyde anlaşılmasını sağlamak için künyedeki niteleyici öğeleri bir düzenleme esasına göre vermektir. Böylece, dünyanın neresinde, hangi dilde olursa olsun bibliyografik künyelerin içeriği rahatlıkla anlaşılabilir, ulusal bibliyografyalarda yer alabilecektir. Üçüncü ve önemli bir nokta da, belirlenen sıra içinde verilen künyeler bilgisayarla okunabilir şekle dönüştürülebilecektir.

IFLA'nın UBC Londra Bürosu tarafından şimdiye kadar şu ISBD ler yayınlanmıştır:

1. ISBD (M) — Kitap türündeki yayınların bibliyografik künyelerinin hazırlanışına esas standartlar. İlk kez 1974 yılında yayınlanmıştır. Son basımı 1978 tarihli.

2. ISBD (S) — Süreli yayınlar için olan standartlar. 1974 yılında çıkmıştır. Son standart basımı 1977 tarihli.

3. ISBD (G) — Genel nitelikteki standartlar. Tüm diğerleri bununla uyum sağlamak zorundadır. 1975 te hazırlanmış, 1977 de de yayınlanmıştır.

4. ISBD (NBM) — Kitap dışı materyaller için hazırlanmış ve 1977 de yayınlanmıştır.

5. ISBD (CM) — Harita ve benzeri materyaller için standartlar. Yayın tarihi 1977 dir.

Bunlar dışında nadir eserlere (Antiquarian books) uygulanacak ISBD (A) üzerinde çalışılmaktadır (*).

ISBD ler bibliyografik künyedeki kayıtları özel alanlara ayırarak ve değişik noktalama işaretleri kullanarak sıralarlar. Örneğin ISBD (M) deki alan sırası şöyledir: 1. Eser adı ve yazarlık bildirimi, 2. Basım bildirimi, 3. Yayın bildirimi (yayın yeri, yayınlayan, tarih), 4. Sayfa, cilt, resim, boy bildirimi, 5. Dizi bildirimi, 6. Notlar bildirimi, 7. Uluslararası Standart Kitap Numarası, cilt ve fiat bildirimi.

Noktalama işaretleri de (= ; : — () / [] ,) dir. Birinci alan hariç diğerlerinden önce (. —) nokta, aralık, çizgi, aralık vardır. Bilindiği üzere bu noktalama işaretleri ve aralıklar bilgisayarın çalışma sistemine uyar.

UBC Londra Bürosu'nun dikkate değer iki çalışmasından biri Uluslararası Kütüphane Yer Kodu (International Library Location Code) dur ve büyük kütüphanelerle bibliyografik merkezler tarafından ödünç vermede ve bibliyografik kayıtların değişiminde yararlı olacağı düşünülmüştür. Diğer ise, Latin harflerini kullanmayan ülkelerin yayınlarının bibliyografik künyelerinin verilmesi ile ilgili sorunların çözülmesidir. (Romanization)

ISBN - Uluslararası Standart Kitap Numarası : Kitaplara standart bir numara verilmesi ilk kez 1960 yılında Bowker yayınevinin başkanı Daniel Melcher tarafından ortaya atılmış fakat 1966 yılına kadar herhangi bir girişimde bulunulmamıştır. Buna karşılık İngiltere'de 1967 yılı sonuna doğru numaralama sistemi geliştirilmiş ve Standart Kitap Numaralama Bürosu kurularak çalışmalarına başlamıştır (*). Aynı yıl içerisinde A.B.D. de olumlu görüşmeler yapılmış ve Bowker yayınevi, Ulusal Standart Kitap Numarası Merkezi olma görevini üstlenmiştir.

Konu 1967 Haziran ayında Moskova'da toplanan Uluslararası Standartlar Kuruluşu (ISO) nun teknik komitesinde benimsenerek standart kitap numaralama sistemi uluslararası nitelik kazanmıştır (*). 1968 yılında Londra'da, 1969 da da Berlin ve Stokholm'da yapılan toplantıda görüş birliği sağlanınca hazırlanan rapor Uluslararası Standart Kitap Numaralama adı ve ISO-2108 kod numarasıyla yayınlanmıştır. ISO-2108 in 1978 de ikinci basımı çıkarılmıştır (*). Bu standart, 1972 basımı esas alınarak TS-2143 koduyla Kasım 1975 de Türk Standartlar Enstitüsü tarafından Türkçeye de çevrilmiştir.

ISBN çalışmalarını yönetmek için Temmuz 1972 yılında bir büro kurulmuştur. Anılan Büro Batı Berlin'deki Staatsbibliothek içinde görev yapmış 1983 yılında da Alman Millî Bibliyografyasını yayınlayan Frankfurt'taki Deutsche Bibliothek'e taşınmıştır.

Sistem başlatılmadan önce bir kısım yayınevleri ve kitap ticareti yapan büyük kuruluşlar alıp sattıkları kitapların sağlıklı bir denetimini gerçekleştirebilme amacıyla kitap numaralama yöntemi kullanmışlardır. İşte standart kitap numaralama fikri bu uygulamadan kaynaklanmıştır.

ISBN'in yararı büyüktür. Kitap siparişinin yapılmasında, kütüphaneler arası işbirliğinde ve bir kitabı diğerinden ayırmada, katalog fişlerinin ısmarlanmasında kolaylıklar sağlar ⁽⁹⁾. ISBN aynı zamanda kitaplar dışında, haritalar, plaklar, müzik bantları, körler için hazırlanmış materyaller, mikroformlar ve bilgisayarla okunan bantlara da verilirler. Böylece yukarda saydığımız kütüphane işlemlerini yaparken uzun bibliyografik künye vermeye gerek kalmamakta, ISBN yeterli olmaktadır.

Bir ülkede ISBN numaralama sisteminin başlatılabilmesi için bir merkez kurulması gerekmektedir ve çoğu kez bu görevi milli kütüphaneler üstlenmektedir. Sistemin iyi çalışabilmesi ise yayınevleri, ulusal bibliyografya merkezi ve kütüphaneler arasında yapılacak işbirliğine bağlıdır. Bundan sonra da Frankfurt'taki uluslararası merkezden numaralar alınır ve dağıtımı yapılır. Bu işleri ulusal merkez bürosu bir veya iki elemanla yürütebilir.

ISBN'in bir kitabın her basımına, yeni basımına, takım oluşturan çok ciltli kitaplara ve takıma, ayrı ayrı ciltli veya karton kapaklı yayınlanmışsa herbirine verilme zorunluluğu vardır. Bir kitaba veya diğer bir materyale verilen numara tekrar kullanılamaz. Numaralar kitabın iç kapağının arka yüzüne, kitap sırtına kitap kabına 9 puntodan küçük olmamak üzere basılmalıdır. Yazılış veya basılış şöyledir: ISBN 0 571 08989 5, ISBN 0-571-08989-5

Bir ISBN numarası on rakamlıdır ve beş bölümden meydana gelir. Bunlar: ISBN harfleri, grup numarası, yayınevi numarası, kitap adı numarası ve kontrol numarası ⁽¹⁰⁾. Bu yapıyı, aşağıda verilen üç örnekle ayrıntılı olarak ele alalım:

Grup kod No.	Yayınevi No.	Kitap Adı No.	Kontrol No.
0	408	70930	8
0	8389	0156	5
90	7000	235	3

Bu üç numara, sırasıyla İngiltere, Amerika ve Hollanda da basılan kitaplara aittir. Grup ve yayınevi numaraları yayın sayısı göz önüne alınarak verilmektedir. Örneğin İngilizce yayınlar çoğunlukta olduğundan grup numarası (0), Hollanda'nın azlığı nedeniyle (90) dır, yani daha büyüktür. Birinci sıradaki İngiliz yayıncının yayınladığı kitap sayısı, ikinci sıradaki Amerikan yayıncıdan daha fazla bulunduğundan yayınevi numarası küçüktür. Kontrol numarası ise ISBN numarasının yanlış yazılıp basılmasını önlemek için verilmektedir. Bu kontrol, bilgisayar tarafından otomatik bir şekilde yapılabileceği gibi, elle de yapılabilir. ISBN kontrol rakamı 10 ile 2 arasında değişen ağırlık faktörleri kullanılarak 11 modülü esas alınmak suretiyle hesaplanır. İlk önce numara yazılır, her sayı ile ilgili ağırlık faktörleri ilgili sa-

yının altına yazılır. Bunlar çarpılarak sonuç bulunur. Elde edilen sayılar toplanır ve toplam 11 e bölünür. Artan sayı 11 den çıkarılır ve bulunan rakam onuncu ve kontrol rakamı olarak sağ başa eklenir. Artan sayı 10 ise kontrol rakamının yerine X konur. Çünkü 10 iki hanelidir ve ISBN i 11 rakamlı yapar ⁽¹¹⁾. Bu yöntemi İngiltere’de yayınlanan kitabın ISBN numarasına uygulayalım:

$$\begin{array}{cccccccc} 0 & 4 & 0 & 8 & 7 & 0 & 9 & 3 & 0 \\ 10 & 9 & 8 & 7 & 6 & 5 & 4 & 3 & 2 \\ 0 & 36 & + & 0 & + & 56 & + & 42 & + & 0 & + & 36 & + & 9 & + & 0 & = & 179 \end{array}$$

179 : 11 = 16 kalan 3. 11 — 3 = 8. Bu rakam (0) ın sağına eklenir. Eğer ISBN 11 e bölündüğü zaman kesirsiz bir sayı çıkıyorsa doğrudur, yoksa yanlıştır. 187 : 11 = 17 olduğuna göre doğrudur.

1981 Ağustos’unda Batı Berlin’deki ISBN Uluslararası Merkez’ini ziyaretimiz sırasında 975 grup numarasının Türkiye için ayrıldığını öğrendik ⁽¹²⁾. Fakat biz henüz ISBN sisteminden yararlanamıyoruz. Çünkü Kültür ve Turizm Bakanlığı bu konuda şimdiye kadar bir girişimde bulunmamıştır.

ISSN-Uluslararası Standart Süreli Yayın Numarası :

UNESCO’nun 1970 ve 1971 yıllarında düzenlediği iki toplantıda Dünya Bilimsel ve Teknik Bilgi Sistemi’nin (UNISIST) kurulması kararlaştırılmıştır. Bu sistemin amacı ülkeler arasında bilimsel ve teknik alandaki bilgi alış verişini düzenlemektir ⁽¹³⁾. 1972 yılında da Paris’te Uluslararası Süreli Yayınlar Veri Merkez’i oluşturulmuştur. Bu merkezin görevleri arasında ulusal merkezlerden gelen süreli yayınlarla ilgili her türlü kayıtları tutmak ve ISSN numarasını vermek bulunmaktadır.

ISSN numarası da hazırlanış bakımından ISBN e benzer. Tek fark bunun 8 rakamlı oluşu ve dergilerin kapağının sağ üst köşesine basılmalarının gerektigiidir.

Bu standart ISO tarafından 1975 tarihinde ISO 3297 kod numarasıyla yayınlanmıştır ⁽¹⁴⁾. Türk Standartlar Enstitüsü de bunu Nisan 1977 de TS-2704 olarak Türkçeye çevirmiştir.

KAYNAKLAR

- (1) Dorothy Anderson. **Universal Bibliographic Control**. München: Verlag Dokumentation, 1974. 16-18. s.
- (2) Elizabeth L. Tate, «International Standards: The road to Universal Bibliyografik Control» **Library Resources and Technical Services**, 02, 1 (Winter 1976) 21. s.
- (3) Tate; a.g.m., 22. s.

- (4) **Annual Review of Information Science and Technology.** Ed. Martha E. Williams. New York: Knowledge Industry Publications, 1977. 59-80. s.
- (5) Eva Verona, «A decade of IFLA's work on the Standardization of bibliographic description» **International Cataloguing**; 9, 1 (January/March 1980) 2-8. s.
- (6) S.M.A. Lawani, «Standard book numbering» **UNESCO Bulletin for Libraries**, 23, 5 (September-October, 1969) 226-227. s.
- (7) Lawani, a.g.m., 228. s.
- (8) **Documentation - International Standard Book Numbering (ISBN).** 2 nd. ed. Geneva: ISO, 1978.
- (9) Jürgen Ehlers, «Standardized numbering systems for the library and book trade,» **ISBN Review**, 1, 1 (1977) 50. s.
- (10) **The ISBN System Users' Manual.** Berlin: International ISBN Agency, 1978. 8-16. s.
- (11) **The ISBN System Users' Manual.** 6. s.
- (12) ISBN Uluslararası Merkezi Müdür Yardımcısı Klaus D. Wawersig ile yapılan görüşme.
- (13) A. Wysocki, «A world science Information system» **UNESCO Bulletin for Libraries**, 25, 2 (March-April 1971) 62-66. s.
- (14) **Documentation-International Standard Serial Numbering (ISSN).** Geneva: ISO; 1975.

SEMA GÖKSEL VAKFI 1984 YILI BİLANÇOSU

A k t i f	Lira	P a s i f	Lira
Kasa mevcudu	0,00	Anapara mevcudu	460.000,00
Banka mevcudu	475.763,11	Cari Gelir-gider hesabı ...	15.763,11
	<u><u>475.763,11</u></u>		<u><u>475.763,11</u></u>